

Intervija | VIESTURS RUDZĪTIS

Psihoterapeita skatījums: par valsti, krīzi un latviešiem

Sallija Benfelde

FOTO: IETA

Uz sarunu par to, vai krīzei ir meklējami tikai ekonomiski risinājumi un vai latvieši spēj to pieveikt, *Nedēļa* aicināja psihoterapeitu **Viesturu Rudzīti**.

Aizvien biežāk publiski izskan viedokļi, ka krīzes cēloņi meklējami cilvēku prātos un mūsu attieksme un domas nosaka ne tikai mūsu pašu, bet arī valsts attīstību un tās ekonomisko stāvokli. Viestura Rudzīša, kas sevi dēvē par rakstošu psihoterapeitu, krājumā ir jau trīs sarakstītas grāmatas: *Bendes meitiņa un viņas tēvs*, *Dejas uz palodzes pie atvērta loga* un *Pie tēva*. Viesturs Rudzītis ir izveidojis arī savu mājaslapu www.viestursrudzitis.lv, kurā atrodamas interesanta un noderīga informācija.

Viņa skatījums uz ģimeni, sabiedrību un valsti ir ne tikai ārsta un psihoterapeita redzējums par to, kas ar mums ir noticis un notiek, bet arī sava veida sociālantropoloģisks vērojums. Tāpēc mūsu žurnālam šķiet interesanti un noderīgi palūkoties uz krīzi no cita, nevis tikai no skaitļu un formulu, viedokļa.

Vai piekristat, ka krīze vienmēr sākas un beidzas mūsu prātos?

Pilnīgi piekristu – tai nav tikai ekonomisks aspekts. Tā galvenokārt ir garīga un intelektuāla krīze, jā, un tā ir arī morāla krīze. Tā ir sistēmiskas domāšanas krīze. Es gribu parādīt saikni, kas darbojas kā savienotie trauki un par kuru daudzi neiedomājas: saikni starp demokrātiju, ģimeni un individu.

Demokrātiju nevar ieviest ar likumu, tā iestājas kopā ar attiecīgu indivīda un ģimenes briedumu. Arī demokrātijas pretstats – autokrātija – ir cita, zemāka līmeņa cilvēka un ģimenes attīstības sociālās sekas.

Mēdz sacīt, ka demokrātija nav pilnīga, bet tā ir labākais, ko cilvēki spējuši izdomāt valsts pārvaldīšanai un dažāda līmeņa attiecību sakārtošanai.

Patlaban demokrātijas subjekts it kā ir cilvēks, un tas var

šķīst pašsaprotami. Taču – vai tā tas ir bijis visos laikos, arī tajos, kad šis jēdziens radās? Jēdziens demokrātija ir cēlies no grieķu «dēmos» ('tauta') un «kratos» ('vara'). Tas parasti tiek saprasts tā, ka katrs cilvēks daļu sev dabiski piederošās varas deleģē valstij, kura to izmanto deleģētāja vārdā.

Taču sākotnēji – Senajā Grieķijā – ir bijis citādi. Demokrātijas subjekts būtībā, vienkārši skaidrojot, bija mājsaimniecība. Var teikt – ģimene, bet ne tika tā. Svarīgs bija īpašuma faktors: ja ģimenei nepiederēja īpašums, tā nevarēja piedalīties politikā. Būtisks bija arī izglītības un sociālās integrācijas faktors: ģimenē iekļāvās ne tikai bērni, bet arī vergi – karagūstekņi, tā sauktie zaudētāji, cilvēki ar ierobežotām spējām, dīvaini, filozofi un dzejnieki. Arī ražošanas faktors eksistēja, jo viss dzīvei nepieciešamais varēja tikt sarazots mājās. Nozīmīga loma bija karam un aizsardzībai – mājsaimniecības nereti nopelnīja ar karu, bet varēja tajā arī iet bojā. Lūk, un šādas sabiedrības šūniņas pārstāvis vai pārstāvji sapulcējās tirgus laukumā – agorā – un sprieda par lietām, kurās atsevišķām mājsaimniecībām vajadzēja sadarboties, lai izdzīvotu un attīstītos.

Mūsdienās aizvien populārāks kļūst uzskats, ka vīrieši politiku sabojā, ka tajā vairāk jāpiedalās sievietēm un tad politika būs godīgāka. Vai, pēc jūsu domām, ir pamats tādiem apgalvojumiem?

Senajā Grieķijā ar politiku nodarbojās vīrieši, kas nereti tiek uzskatīti par sieviešu tiesību trūkumu. Tomēr, ja palūkojamies dziļāk, gan demokrātijas, gan grieķu pilsētvalstu attīstība klasiskajā laikmetā bija saistīta ar patriarhālas ģimenes nostiprināšanos, tātad Tēva lomu. Matriarhālajā sabiedrībā – lielģimenē – tēvs bija labākajā gadījumā bioloģiska, mātei un bērniem zināma persona, bet viņš nekādi nepiedalījās ģimenes dzīvē. Par šīm norisēm plašāk es rakstu savā pēdējā grāmatā *Pie tēva*.

Šeit gribu uzsvērt tikai to, ka ar vīrieša psiholoģisku un sociālu nobriešanu saistītā tēva ienākšana ģimenē radīja pilnīgi jaunu situāciju: līdzšinējā viena varas centra – mātes – vietā, radās divi – māte un tēvs. Turklāt matriarhālais vairākpaudzis klans sadalījās mobilās, monogāmās, ne vairāk kā divu paudzju ģimenēs. Tēvam šajā, par patriarhālo nosauktajā ģimenē bija jādod kāds darbs, un tas atradās. Parādījās nepieciešamība pēc «ārlīetām» – ienesot ģimenē ārējus resursus. Bet «iekšļietas» un viss milzums, kas uz tām attiecās, nemainīgi palika sievietes–mātes pārziņā un varā. Ārlīetas – politika un valsts pārvalde – sievietei–mātei tolaik nešķīta tik svarīgas, lai pretendētu uz tām pati. Demokrātija kā valsts organizācijas un pārvaldes forma tātad varēja izveidoties tikai kopā ar Tēva lomas nostiprināšanos ģimenē.

Vai tas nesa sev līdzī ar vardarbību?

Kur vīrieši, tur arī tipiski puiciskās lietas. Pirmām kārtām karš, nereti bez kādas citas vajadzības, tikai paša kara vai sporta dēļ. Nu, jā – olimpiskās spēles nāca kā kara modernizācija. Vēl modernāks karš bija demokrātiskā politika un vīru diskusijas caurām naktīm nezin par ko. Vēl šodien Grieķijā kafējnicās sēž tikai vīrieši.

Vai Māte un Tēvs nestrīdējās?

Klasiskajā laikmeta grieķu pilsētvalstīs Mātes un Tēva lomu vara politiski nekonfliktēja, jo katram bija ko darīt. Tēvs no rīta devās uz agoru pārstāvēt mājsaimniecības intereses, bet māte izīrkoja norises mājā. Sievietēm nešķīta, ka

viņām kaut kā būtu par maz, arī vīrieši spēja apliecināt sevi gan kā ģimenes apgādnieki, gan valstsvīri. Intereses nekur nesadūrās. Mātes sensenā vara necieta – bērnu audzināšana un izglītošana, ēst gatavošana, mājamatniecība, lauku darbu organizācija, izīrkojot dažbrīd prāvo mājas saimi. Ievērosim – izglītība, sociālā nodrošināšana, ražošana – un sapratīsim, ka maz tas nevar šķīst. Sievietes–mātes netika dzirdētas sūdzamies, ka viņu tiesības tiek ierobežotas. Turklāt māte varēja justies aizsargāta, dēli pieaugot nevarēja neiziet iniciācijas rituālus un kopā ar tēviem cīnījās daudzajos karos. Bet ārpus politikas – ģimenē – «karš» starp Māti un Tēvu ir neizbēgams, par to nevajadzētu būt nekādām ilūzijām.

Tātad atkal karš kā neizbēgama valsts esības sastāvdaļa?

Sākotnēji grieķu valstis bija autokrātiskas – organizētas pēc matriarhālās lielģimenes hierarhiskā daudzlīmeņu organizācijas principa. Tas, ka valdnieki visbiežāk bija vīrieši, neliecina par Tēva lomas attīstību, bet gan par faktu, ka vīrieši uzurpēja tradicionālo Mātes varu.

Klasisks piemērs šādai neattīstībai bija Troja – tās valdniekam Priamam bija 50 dēlu, 12 meitu, par sievu skaitu skaidri nav zināms. Valsts bija kā ģimene un kā apliecinājums tam, ka Tēva loma nav nepieciešama, gluži tāpat kā demokrātija, jo var nozagt Mātes lomu. Tas, ka kontinentālās Grieķijas daudzās atšķirīgās pilsētvalstīs varēja politiski vienoties par kopēju karaspēka nosūtīšanu uz Troju, ka tās spēja pakļauties vienotai, pēc profesionāliem kritērijiem izvēlētai karaspēka vadībai un izturēt ilgā kara grūtības, bija nopietns pārbaudījums demokrātijai kā «daudzu varai». Šķietami vieglāk šādus pasākumus veikt viena autokrātiska vadoņa vadībā.

Taču grieķu uzvara pār trojiešiem stāsta par vērtībām, kas jāizstāvē un kuru vārdā reizēm jāmirst. Un šo vērtību vērtība caur to cēlās. Tolaik – otrā gadu tūkstoša beigās pirms mūsu ēras – tās vēl nesauca par demokrātiskām. Šā termina vēl nebija, tāpat kā nebija vēl klasiskajam laikmetam raksturīgā procesa pilsētvalstu agorās un akropolēs. Bet bija vīru sadarbība, bija vērtības. Uzvara Trojas karā ļāva tām attīstīties tālāk.

Kā jūsu stāstītais attiecināms uz Latvijas valsti un latviešiem?

Daudzīe kultūras, tehniskā, ekonomiskā, politiskā un sociālā progresa sasniegumi ir ļāvuši to, ko kādreiz varēja tikai vesela mājsaimniecība, tagad spēt vienam atsevišķam indivīdam. Tas nozīmē, ka pašlaik Rietumu pasaulē demokrātijas subjekts ir indivīds, cilvēks, neatkarīgi no dzimuma un citām atšķirībām. Tas nozīmē, ka politikā piedalās visi, izņemot bērnus (parasti līdz 18 gadiem) un nepilsoņus. Tas šķiet pašsaprotami. Bet vai arī Latvijā latviešiem tas ir tik pašsaprotami? Laikam, nē, jo veselus attīstības posmus mēs, atšķirībā no «īstajiem» rietumniekiem, esam izlaiduši un tagad, pēkšņi nokļuvuši tur, kur vēl iekšēji neesam, mulstam, dusmojamies, iestrēgstam un piedzīvojam vilšanos.

Mēs gan laikam mulstam un dusmojamies jau kopš Latvijas neatkarības iegūšanas gadiem?

Pretrunīgi vērtējams mācītājs, rakstnieks un politiķis Andrievs Niedra neatkarības cīņu laikā ļoti apšaubīja demokrātiskas attīstības iespējas Latvijā. Viens no viņa argumentiem bija: ja vēlšanu tiesības tiek dotas visiem, tad varu iegūs boļševiki, jo tolaik 55% pieaugušo iedzīvotāju laukos

Vēl modernāks karš bija demokrātiskā politika.

bija bezzemnieki, kas savas politiskās simpātijas jau pietiekami skaidri bija parādījuši. Un viņam izrādījās taisnība – 1919. gadā Stučkas valdība nāca pie varas demokrātisku vēlēšanu ceļā. Tas bija demokrātiski izvēlēts sarkanais terors.

Sarežģīto, gadsimtiem ilgušo attīstības skolu apzināti no 19. gadsimta sākuma bija izgājušas vien tā sauktās latviešu vecsaimnieku dinastijas, kā arī no tām nākusī pirmā, ar Rīgas Latviešu biedrību saistītā inteliģence. Tomēr jāteic, mazākā mērā. Jo vēl lielāka skola bija baltvāciešiem, no kuriem vairākums bija vāciski runājoši, baltvācu kultūrā ienākuši ģenētiski latvieši. Bet baltvācieši bija svarīgi kaut vai kā izaicinājums – sacensībā ar tiem latvieši prata būt labāki par sevi.

Pirmās republikas veiktā agrārreforma nebija ideāla, bet tā ievērojami samazināja bezzemnieku skaitu. Un tomēr matriarhālā autoritārisma čūskas iznira atkal, ne tikai Latvijā, visa Eiropa tika ar tām pārbaudīta. Demokrātiskā valsts iekārta tika likvidēta, jo darbojās neefektīvi, tāpat kā tagad un to pašu iemeslu dēļ kā tagad. Šī iekārta nevarēja balstīties uz vērtībām, kas tradicionāli ir demokrātijas pamatā – patriarhāla ģimene un individuālisms. Līdz tam mēs vēl neesam izauguši.

Taču pats galvenais un vissliktākais notika pēc tam. Vispirms kulturāli un politiski vispriedzējušākās nācijas daļas – baltvāciešu – tā sauktā repatriācija. Pēc tam 80% latviešu nācijas jaunizveidotās elites bojāeja, izsūtīšana vai trimda.

Tam sekoja 50 gadi tādas ideoloģijas kalpībā, kas centās verga lomu pasniegt kā kaut ko īpaši pagodinošu. Šī ideoloģija visur būvēja Mātes varu atgādinošas daudzpakāpju hierarhiskas struktūras, kurās izaugsme uztverta kā kāpšana augstāk pa šīm pakāpēm, nevis iešana prom «pie Tēva», audzinot kaut ko uz savām idejām balstītu un tādējādi izveidojot plurālistisku «daudztelpu» un daudzideju sabiedrību.

Vai tas nozīmē, ka esam pārāk jauna nācija, kas vēl nav gatava pati valdīt savā valstī?

Pēc visa manis pieminētā, mēs atkal esam Eiropā, nepamanot, ka šajā faktā ir vairāk vēlamības nekā reāli šodienas cilvēkos un ģimenēs funkcionējošas esamības. Kad mūsu tajā nebija, mums šķita, ka latviešu aktieru un aktrišu spēlētās rietumnieku lomas krievu filmās apliecina, ka tas nav taisnīgi. Bet, lūkojoties, kā šodien uz Rietumu kolēģu fona izskatās mūsu politiskā teātra aktieri, pārņem brīžiem vai bezcerība. Tomēr šī atziņa krīzē ir arī patiesības stunda, un tā mums ir jāpieņem kā atklāsmē, kas nākusi īstajā brīdī – kulturāli, sociālās un politiskās pieredzes ziņā mēs neesam Rietumos.

Varbūt mēs tomēr visu vēl varam paspēt ātri iemācīties?

Ne vien pārliecība, ka politika un ekonomika ir pārāk šķirtas savā starpā, tāpēc vienojamas ar korupcijas instrumentiem, bet arī citi, vēl naivāki uzskati, ir mūsu sabiedrības un tās elites arsenālā. Pie pēdējiem es arī pieskaitu pārliecību, ka kultūra un izglītība ir tikai budžeta tērētājas, tāpēc tās var atļauties tikai «treknajos gados». Un pārliecību, ka dzīve ir gandrīz tas pats, kas ekonomika.

Visas politiskās idejas un konstrukcijas ir izaugušas no cilvēka un ģimenes attīstības vajadzībām, tādēļ, lai ietekmētu un vadītu politiskos procesus, šīs saiknes ir jāzina. Tāpat arī nauda ir domāta cilvēkam, nevis otrādi. Un darbs – dzīvei, ko tik grūti ielāgot verdzībā dzimušajiem.

Vairumu no politiskā procesa un etiķetes sastāvdaļām mūsu elite ir mācījusies no muižas kalpotāju pozīcijām – ielāgojot vien ārējo un kārkļuvācietiski mērķaķojoties pakal.

Bet nesaprotot iekšējo, vēsturiski dziļāko. Un arī nepūloties īpaši, sevišķi – ja «treknie gadi» atnākuši.

Un mūsu Rietumu partneri ir par daudz sevī fiksēti, lai pastāstītu mums, kā viņu sasniegumi ir radušies un kurā no attīstības punktiem mēs iestrēgstam. Savā ziņā to var saprast – to, ko iemācāmies, arī mēs ātri integrējam kā pašsaprotamu, sākam lietot automātiski, tad pusneapzināti, tad neapzināti... Kļūstam augstprātīgi un lepni, piemēram, attiecībā uz gruzīniem vai ukraiņiem. Pagātne ir tas, ko neatceramies. Rietumnieki šajā ziņā ir tieši tādi paši kā mēs, viņi ne ar ko nav labāki.

Bieži tiek atgādināts, ka nevajag dzīvot pagātnē, ka jāskatās nākotnē.

Neaizmirsīsim, ka demokrātijā cēlās no Tēva lomas, kas savukārt bija saistīta ar nepieciešamību līdzsvarot Mātes lomas mazproduktīvi izšķērdīgo raksturu. Tā tas izskatījās no bērnu viedokļa – to, kam ceļš zem kājām. Bet uz pleciem cibiņa un tas, ko vecāki tajā ielikuši.

Bērna loma ir viena no nākotni iezīmējošajām. Tā ir visradošākā, visspontānākā un Dievam vistuvākā loma. Mūsu politikā tā pilnīgi ir nogalināta. Un bērnu attīstības vajadzības joprojām skaitās nevis kā visa valsts budžeta galvenais mērķis, bet gan tā apgrūtinājums, it kā lai kalpotu morālei – vecāki, audziniet bērnus paši, lai valstij nav lieku izdevumu! Tā mēs aizmirstam, ka visi vecāki to gribētu gan, bet ne visi to prot, ne visu ir pratuši viņu vecāki, seko stāsti par traģēdijām un tā tālāk.

Par Tēva lomu jau sacīju: tā ir konsekventi attīstāma loma. Tur, kur attīstība nenotiek, Tēva loma pazūd – tipiskais ir stāsts par alkoholiķu ģimeni: tur ir tikai Lielā Māte un tās bērni – daži pieauguši un daži pavisam mazi. Bioloģiskais tēvs Dēla lomā – tā ir bieža realitāte mūsu acu priekšā. Mātes un Dēla iedzimtais grēks, vīrietis, ar kuru viņa sieva nav gatava dalīties savā Mātes varā un kurš ir par vāju, lai šo dalīšanos izcīnītu un kļūtu Tēvs.

Un visbeidzot – Sievietes loma. Sieviete kā vīrieša daļa, ar kuru tam jākomunicē, lai nekļūtu par atsaldētu zombiju vai karā nenosautu feldfēbeli, čurājošu pie viņam velītā melnā obeliska. Un Sieviete kā sievietes daļa, lai nekļūtu par tikpat atsaldētu mūžīgo Māti, atsakošos saprast, kur šī loma ir svarīga, brīnišķīga un neaizvietoājama un kur – briesmīga, atpakaļvelkoša un visu radīto nogalinoša, lai radītu šo pašu visu no jauna.

Un tomēr – varbūt varam paspēt kaut ko iemācīties vēl šajā gadsimtā?

Universitāti mūsu ļaudis nereti uztver kā arodskolas veidu – ko es pratīšu, lai pelnītu naudu tad, kad būšu ieguvis augstāko izglītību? Kalpa bērnu domāšana: ko darīsi? Tāpēc arī kalpa bērns zināšanas par ģimeni, sabiedrību, vēsturi un tās atspoguļojumiem mitoloģijā, teoloģijā, literatūrā un mākslā nereti nav spējīgs uztvert. Viņam vajag ko «taustāmu» – ekonomiku, finanses, jurisprudenci, politoloģiju... Kas viņam pateiks, ka piramīda stabilāk stāv uz bāzes, nevis virsotnes?

Izglītība norit visu mūžu. Tas, ko mēs spējam izrunāt, saprast un kā justies atviegloti attiecībā uz sevi un savu ģimeni, ir vissvarīgākā izglītība. Bet tā grūti pakļaujas vīrišķīgai strukturēšanai. Jo šī izglītība nav vīrišķa, atšķirībā no tām, kas universitātēs. Šī ir sievišķa, jo tieši sievišķais nodrošina vēsturisku turpināmību. Vēsture ir tas, ko māte nodod meitai un ko viņu dzīves vīrieši spēj pacelt godā un apzinā. ■

Kulturāli, sociālās un politiskās pieredzes ziņā mēs neesam Rietumos.